

Massimo Faggioli, *Cattolicesimo nazionalismo cosmopolitismo. Chiesa, società e politica dal Vaticano II a papa Francesco*, Roma: Armando Editore, 2018, pp. 176.

Autor monografii *Cattolicesimo nazionalismo cosmopolitismo. Chiesa, società e politica dal Vaticano II a papa Francesco*, Massimo Faggioli pracuje na stanowisku profesora zwyczajnego na Wydziale Teologii i Nauk Religijnych Villanova University (Philadelphia). Współpracuje z licznymi czasopismami naukowymi („Il Regno”, „Jesus”, „Commonweal”). Opublikował m.in. *Breve storia dei movimenti cattolici* (2008), *Interpretare il Vaticano II. Storia di un dibattito* (2013), *Vera riforma. Liturgia ed ecclesiologia nel Vaticano II* (2013), *Papa Francesco e la chiesa-mondo* (2014). Faggioli podjął udaną próbę porównania miejsca Kościoła katolickiego w sferze publicznej w czasach Soboru Watykańskiego II, czasach posoborowych oraz w czasie pontyfikatu papieża Franciszka.

Punktem wyjścia w badaniach dotyczących zaangażowania politycznego Kościoła dla Faggioli jest wyróżnienie na osi czasu dwóch kluczowych zjawisk: nasilających się w świecie aktów terrorystycznych po 11 września 2001 r. oraz skandal nadużyć seksualnych duchownych katolickich. W opinii autora książki, terroryzm przyczynił się do redefinicji relacji: państwo – społeczeństwo – Kościół, z kolei *sex abuse scandal* stał się okazją do weryfikacji eklezjologii *societas perfecta* (s. 13–15).

Monografia naukowa *Cattolicesimo nazionalismo cosmopolitismo. Chiesa, società e politica dal Vaticano II a papa Francesco* składa się z sześciu rozdziałów, które są spojrzeniem na współczesny Kościół katolicki w perspektywach relacji wewnątrzkościelnych i jego obecności w sferze publicznej, relacji Kościoła i świata w eklezjologii Franciszka, a także wskazują cechy charakterystyczne komunikowania politycznego Kościoła w czasie pontyfikatu Franciszka.

Myślą przewodnią, do której odwołuje się Faggioli we wszystkich rozdziałach monografii, jest intuicja soborowa zawarta w punkcie 43 Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. W dokumencie tym eksponuje się doniosłość wiernego wypełniania przez chrześcijan obowiązków ziemskich w duchu Ewangelii; ścisłą relację spraw doczesnych i życia religijnego, czyli relację między wyznawaną wiarą i życiem codziennym.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Relazioni intra-ecclesiali e spazio pubblico. Vescovi e religiosi tra concilio e post-concilio* (s. 19–41), Faggioli zwraca uwagę na wewnętrzne napięcia wewnątrz Kościoła instytucjonalnego (papież – biskupi, osoby konsekrowane – biskupi) oraz na to, że ww. napięcia należy odczytywać w kluczu interpretacji dokumentów soborowych zaproponowanym przez papieża Franciszka, zawartym m.in. w Adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium*, Encyklice *Laudato Si'* oraz Bulli *Misericordiae vultus*. Bergoglio w analizie dokumentów soborowych nie ujawnia cech liberała czy progresisty, samo wydarzenie Vaticanum II traktuje zaś jako kluczowe w rozumieniu dalszej historii Kościoła. Franciszek, w opinii autora książki, odrzuca ideę koniecznej separacji Kościoła i świata, tzw. opcję *fuga mundi*. Papież zauważa konieczność powrotu do źródeł przedstawicieli świata życia konsekrowanego (życia wg charyzmatu założyciela) oraz *aggiornamento* życia zakonnego wobec nowych wyzwań współczesności. Rozważając znaczenie osób konsekrowanych w społeczeństwie, istotne w opinii Faggioli jest zrozumienie relacji osób zakonnych i biskupów oraz nowych form życia konsekrowanego. Autor książki definiuje refleksję Franciszka nad

soborem jako eklezjologię post-instytucjonalną, która proponuje wizję Kościoła w dwóch wymiarach instytucjonalnym i charyzmatycznym.

Rozdział drugi, zatytułowany *Chiesa e mondo nell'ecclesiologia di Francesco. Evoluzione o crisi dei nuovi movimenti cattolici?* (s. 43–62), rozwija następującą kwestię: eklezjologia Franciszka nie identyfikuje się z pesymizmem ideologicznym przeciw sekularyzacji i modernizmowi, które były kolebką kulturową i teologiczną narodzin ruchów kościelnych. Zdaniem Faggioli, na Bergoglio nie powinno się spoglądać jako na obrońcę teologii wyzwolenia, który wierzy w opatrnościowość świeckiej nowoczesności, ani też jako na adwokata rekonkwisty świata utraconego, którego katolicyzm miałby odzyskać z laickości. Autor książki postrzega papieża jako osobę otwartą na dialog ze światem nowoczesnym i postmodernistycznym. W *Evangelii gaudium* oraz *Iuvenescit Ecclesia* Faggioli dostrzega apel Franciszka skierowany do ruchów kościelnych, aby nie postrzegały siebie w kategoriach nowego Kościoła wojującego, ale raczej jako integralną część Kościoła katolickiego. Troska o jedność Kościoła, o świeżość charyzmatu oraz o poszanowanie wolności wiernych w ruchach kościelnych są w opinii autora książki trzema podstawowymi wskazaniem papieża Franciszka nowej rzeczywistości kościelnej.

Rozdział trzeci *Le culture politiche del Vaticano II. Chiesa e democrazia cinquant'anni dopo il concilio* (s. 63–85) zawiera dość dyskusyjną tezę autora, według której *novum* eklezjologii Franciszka polega na zmianie rozumienia pojęcia „kultury chrześcijańskiej”, która przed rozpoczęciem pontyfikatu Bergoglio miałaby oznaczać wyłącznie „chrześcijańską katolicką kulturę rasy białej” oraz utratę hegemonii politycznej i kulturalnej przez chrześcijaństwo Zachodu. Massimo Faggioli podejmuje również próbę udowodnienia tezy o próbie sprowadzenia religii katolickiej przez przedstawicieli katolicyzmu amerykańskiego do jakiejś formy opcji kulturowej. Wiele fragmentów rozdziału trzeciego, poza wspomnianymi wyżej тезami, nie wnosi nic nowego w sposób spojrzenia na Vaticanum II. Analiza dokumentów *Lumen gentium* oraz *Gaudium et spes* w optyce zaangażowania świeckich katolików w życie publiczne, analizy procesów sekularyzacji, czy też kwestii wolności religijnej, zostały już wielokrotnie wyjaśnione w literaturze naukowej, choćby wspomnieć takich badaczy, jak: Paolo Prodi, Gilles Kepel.

Rozdział czwarty, *Chiesa profetica e chiesa di stato: papa Francesco e l'eredità dell'era costantiniana* (s. 87–112) stanowi wartościowy naukowy namysł nad pojęciem „kościół narodowy”, który z punktu widzenia prawnego i konstytucyjnego jest Kościołem, otrzymującym szczególne względy ze strony państwa. Cenna jest również propozycja interpretacji terminu „konstantynizm” jako modelu będącego polityczno-teologicznym przymierzem władzy politycznej i religijnej. Faggioli w podjętej analizie treści Magisterium Kościoła dostrzega ideę Kościoła zaangażowanego w świat, ale nie chronionego przez władzę polityczną. Jest to trafny wniosek autora książki, ponieważ Kościół katolicki w swoim nauczaniu nie proponuje modelu eklezjologii opartej na ucieczce od świata, ale raczej eklezjologię dostrzegającą niesprawiedliwość społeczną oraz proponującą nowy ład społeczny.

Rozdział piąty, *La recezione interrotta di Gaudium et Spes. Il cattolicesimo globale e il nuovo americanismo cattolico* (s. 113–140) proponuje czytelnikowi namysł nad konstytucją soborową *Gaudium et spes* w kontekście globalizacji katolicyzmu w świecie współczesnym oraz różnorodnych relacji Kościoła i świata. Zdaniem Faggioli, dokument soborowy jest wciąż aktualny, co dowodzi m.in. zaproponowana w nim metoda teologiczna odczytywania „znaków czasów”, sposób spojrzenia na relacje religii, patriotyzmu i nacjonalizmu oraz krytyczna ocena próby utylitarnej wykorzystania religii przez polityków. Autor książki zauważa, że w drugiej dekadzie XXI w. w porównaniu do czasu Soboru Watykańskiego II uległo zmianie rozumienie idei kultury. Dziś katolicy doświadczają wielości kulturowej, etnicznej, etycznej i politycznej. Fenomenowi tego nie można odnieść jednak do głównych redaktorów *Gaudium et spes*, zakorzenionych wyłącznie w kulturze Starego Kontynentu. Dokument powstał w czasach, w których można było doświadczyć poczucia jedności kulturowej między Kościołem a światem, co podważył postmodernizm. Rozdział piąty oferuje czytelnikowi również próbę odczytywania *Gaudium et spes* z perspektywy społeczeństwa Stanów Zjednoczonych Ameryki, z naciskiem położonym na obecną w Kościele amerykańskim augustiańską interpretację supremacji Kościoła nad państwem.

W rozdziale szóstym *Ecclesiology della misericordia: una visione di chiesa per il ventesimo secolo* (s. 141–172) autor wskazuje rolę miłosierdzia w eklezjologii papieża Franciszka.

Zaletą monografii Massimo Faggioli jest nowy horyzont spojrzenia na współczesną eklezjologię oraz bogata i aktualna literatura naukowa. Autor przywołuje takich autorów jak: William Cavanaugh, Richard Gaillardetz, Walter Kasper, John O'Malley, Gerald Schlabach.

Można mieć nadzieję, że publikacja *Cattolicesimo nazionalismo cosmopolitismo. Chiesa, società e politica dal Vaticano II a papa Francesco* będzie stanowić cenny punkt odniesienia podejmującym badania nad zagadnieniem eklezjologii Kościoła w ujęciu papieża Franciszka oraz nad współczesną interpretacją dokumentów Vaticanum II, w szczególności zagadnień dotyczących tożsamości i miejsca Kościoła w świecie współczesnym. Zrozumienie tożsamości instytucji kościelnej jest istotne nie tylko dla teologów, ale również dla badawczy wizerunku Kościoła katolickiego, czy też dla analiz odnoszących się do komunikowania politycznego Kościoła.

ks. Rafał Leśniczak

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Ksiądz Józef Tischner, *Inny. Eseje o spotkaniu*, Kraków: Wydawnictwo Znak 2017, ss. 144.

13 marca 2017 r., nakładem Wydawnictwa Znak, ukazał się tomik *Inny. Eseje o spotkaniu*. Książka zawiera trzy stosunkowo krótkie teksty ks. Józefa Tischnera (1931–2000) mianowicie: *Inny* (s. 5–33), *Wydarzenie mowy* (s. 35–63), *Epizody sensu* (s. 65–90) – oraz dość obszerne posłowie do nich pt. *Tischner stróż* (s. 91–134) pióra Dobrosława Kota (ur. 1976).

Pierwszego z wymienionych autorów nie trzeba chyba przedstawiać¹. Co do drugiego autora natomiast, wystarczy powiedzieć, po pierwsze, że jest doktorem filozofii, specjalizującym się w filozofii dialogu, po drugie, wydał dotąd trzy książki – oto ich tytuły: *Podmiotowość i utrata* (2009 r.), *Myślenie dramatyczne, Filomit. Esej o słowie, którego nie było* (obie ukazały się w 2016 r., pierwsza – w listopadzie, druga – w grudniu), po trzecie, publikuje na łamach czasopism „Znak”, „Ethos”, „Logos i Ethos”.

Tischnerowe prace, jakie otrzymują czytelnicy w niewielkim woluminie, opatrzonym tytułem *Inny*, były publikowane już wcześniej. Sporządzona przez Wojciecha Bonowicza nota (s. 135–137) podaje opisy bibliograficzne ich pierwotnych wydań. Zdecydowano jednak o kolejnym ich ogłoszeniu, wyjaśnia Bonowicz, ponieważ za pierwszym razem każdy z tekstów wydrukowano gdzie indziej, podczas gdy w intencji swojego twórcy stanowiły całość, najprawdopodobniej pierwsze rozdziały zamierzonej, a nie dokończonych już przez niego książki. Miałyby wskazywać na to nagłówki, jakimi poprzedził on rzeczony trzy swoje pisma.

¹ Chcących zapoznać się z osobą i dziełem Tischnera odsyłam do literatury przedmiotowej, której wykaz, owszem, niekompletny – liczący wprawdzie 488 pozycji, ale obejmujący publikacje wydrukowane jedynie do 2012 r. – znaleźć można na stronie Instytutu Myśli Józefa Tischnera: www.tischner.org.pl (dostęp: 14.06.2018). Gdy chodzi o opracowania natury najogólniejszej czy, inaczej mówiąc, wprowadzające, to można wskazać, przykładowo, teksty następujące: W.P. Glinkowski, *Tischner Józef Stanisław*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 9, red. A. Maryniarczyk, Lublin 2008, 470–473; T. Gadacz, *Józef Tischner (1931–2000)*, w: tenże, *Historia filozofii XX wieku. Nurty*, t. 2: *Neokantyzm, filozofia egzystencji, filozofia dialogu*, Kraków 2009, 620–638; Z. Kuderowicz, *Józef Tischner – jako filozof i etyk*, w: *Myśli i ludzie. Filozofia XX wieku*, t. 1, red. Z. Kuderowicz, Warszawa 2002, 149–177; A. Szkółka, *O filozofii Józefa Tischnera, Anthropos?* 4–5 (2005), 1–4, <http://www.anthropos.us.edu.pl/anthropos3/teksty/tekstA3.htm> (dostęp: 16.06.2018); W. Bonowicz, *Tischner*, Kraków 2001.